

Залеток Н.В.

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

БРИТАНСЬКІ ТА РАДЯНСЬКІ ЖІНКИ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: ВІД ДЕМОБІЛІЗАЦІЇ ДО ВШАНУВАННЯ ВНЕСКУ

У роки Другої світової війни як СРСР, так і Велика Британія активно залучали жінок до служби у своїх збройних силах. Особливості їх демобілізації та вшанування внеску на державному рівні заслуговують на окреме вивчення, адже дають змогу поглибити наші знання про панівні гендерні й політичні режими в цих двох країнах у зазначений період.

У статті на основі широкої джерельної бази, представленої нормативно-правовими актами, матеріалами з питань демобілізації та періодичними виданнями, проаналізовано особливості звільнення зі збройних сил і вшанування внеску радянських і британських жінок, які служили в роки Другої світової війни. Ця стаття є частиною більш широкого дослідження особливостей перебування британських і радянських жінок у збройних силах у 1939–1945 рр., що має на меті порівняти політику тоталітарних і демократичних режимів у цьому питанні.

Авторка доходить висновку, що в обох країнах жінки підлягали демобілізації одними з перших, сама ж процедура відбувалася не завжди в найбільш ефективний спосіб. Витіснення жінок з посад, які передбачали високий ступінь мілітаризації, почалося ще до офіційного завершення війни. Жінкам було практично нереально побудувати військову кар'єру в повоєнні роки, а їхні ролі в армії в цей період здебільшого обмежувалися обов'язками персоналу з обслуговування. Для обох країн була характерна недостатня увага до увіковічення пам'яті та внеску жінок під час Другої світової війни. Наприкінці ХХ ст. ні СРСР, ні Велика Британія не спромоглися створити окремий монумент, присвячений жінкам на службі в 1939–1945 рр. У Великій Британії справа зрушила з мертвої точки лише у 2005 р., хоча до спорудженого монументу й досі є багато питань з боку самих ветеранок. Що стосується пострадянських країн, то в них подібні монументи відсутні донині.

Ключові слова: жінки, збройні сили, Велика Британія, Союз Радянських Соціалістичних Республік (СРСР), Друга світова війна, демобілізація.

Постановка проблеми. У роки Другої світової війни як СРСР, так і Велика Британія активно залучали жінок до служби у своїх збройних силах. Особливості їх демобілізації та вшанування внеску на державному рівні заслуговують на окреме вивчення, адже дають змогу поглибити наші знання про панівні гендерні та політичні режими в цих двох країнах у зазначений період.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема демобілізації радянських жінок перебувала у фокусі уваги таких авторів, як Ю. Іванова [5], В. Мурманцева [8], О. Ніконова [9], Т. Орлова [10] та ін. Особливості демобілізації британок аналізували Дж. Кренг [15], М. ван Кревелд [16], Л. Ноакс [23] та ін. Про особливості демобілізації жінок у Великій Британії та СРСР, а також увіковічення їхнього внеску побіжно згадано в спільному порівняльному дослідженні Б. Фізелер, М. Хемпф і Дж. Шварцкопф [17]. Однак авторки

здебільшого концентрувалися на аналізуванні мілітаризації жінок під час війни, не приділили належної уваги проблемі виходу жінок із лав війська. У зв'язку з цим очевидно є необхідність проведення більш детального порівняльного дослідження особливостей демобілізації жінок, а також політики Великої Британії та СРСР щодо вшанування їхнього внеску у війні.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити особливості демобілізації та вшанування внеску радянських і британських жінок, які служили в збройних силах у роки Другої світової війни.

Ця стаття є частиною більш широкого дослідження особливостей перебування британських і радянських жінок у збройних силах у 1939–1945 рр., що має на меті порівняти політику тоталітарних і демократичних режимів у цьому питанні.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Коли союзникам стало зрозуміло, що війна скоро завершиться на їхню користь, вони поступово почали готуватися до демобілізації. Жінки як у Великій Британії, та і в СРСР були серед тих категорій, осіб, які підлягали їй насамперед. Так, ще в 1944 р. британське командування перед демобілізацією почало поступово усувати жінок, зокрема, у ППО від виконання оперативних завдань, переводити їх на посади канцеляристок або обслуговуючого персоналу, які були їм не до снаги [17, с. 123]. Паралельно влада Великої Британії планувала кампанію з ресоціалізації демобілізованих жінок, обіцяла підтримку в працевлаштуванні. За тими, хто повертався до своєї довоєнної роботи, обіцяли збереження робочого місця впродовж 12 місяців. Крім того, анонсували допомогу в пошуку роботи (для безробітних), отриманні університетської освіти, перекваліфікації, фінансову допомогу на будівництво власного будинку тощо [14, с. 21–25].

Не завжди демобілізація британок була організована в найбільш оптимізований спосіб. Наприклад, за спогадами рядової Г. Джонс, для неї служба радисткою закінчилася 7 травня 1945 р. Цього дня її відправили служити до Військового міністерства, де роботи було мало. Згодом її направили на чергову підготовку для радистів, а потім разом із посестрами по службі змусили перезарахуватися до ДТС на одну з трьох запропонованих посад на вибір: чергової по кухні, клерка або телефоністки. Оскільки інших посад не пропонували, Г. Джонс обрала останню як найбільш споріднену до її фаху. Зрештою, жінці, яка не збиралася пов'язувати своє життя з подальшою службою, перед демобілізацією, яка відбулася для неї 1 жовтня 1946 р., довелося ще пройти навчання на телефоністку [21].

Демобілізація з Червоної армії проходила в шість етапів. Насамперед було видано Закон СРСР «Про демобілізацію старших вікових груп особового складу діючої армії» від 23 липня 1945 р. [4]. Попри те що він передбачав насамперед демобілізацію за ознакою віку, а не статі, був спрямований на якнайшвидше вивільнення з лав армії представників старших вікових категорій, у деяких родах військ, за цим Законом, демобілізували й жінок. Наприклад, у Постанові ДКО СРСР «Про демобілізацію жінок зі складу залізничних військ Наркомату шляхів сполучення» від 30 серпня 1945 р. № 9955 наказано: «1. Демобілізувати у вересні-жовтні 1945 р. зі складу залізничних військ НКШС жінок рядового і сержант-

ського складу, за винятком осіб, що обіймають посади пом. начальників станцій, телеграфістів, креслярів і медичних співробітників. 2. Розповсюдити на демобілізованих жінок зі складу залізничних військ НКШС дію Закону від 23 червня 1945 р. про демобілізацію старших віків особового складу Діючої Армії» [12].

Однак основна демобілізація жінок була проведена в другій черзі, яка регулювалася Указом Президії Верховної Ради СРСР «Про демобілізацію другої черги особового складу Червоної Армії» від 25 вересня 1945 р. Ним, крім старших вікових груп, планувалося демобілізувати категорії осіб на військовій службі, які: «а) мають закінчену вищу, середню технічну і середню сільськогосподарську освіту всіх спеціальностей; б) працювали до призову в Червону Армію вчителями та викладачами всіх шкіл і навчальних закладів; в) студентів усіх вищих навчальних закладів другого і старших курсів (у тому числі заочників), які не закінчили освіту у зв'язку з призовом до Червоної Армії в період Великої Вітчизняної війни; г) які отримали по три й більше поранень у Великій Вітчизняній війні; д) покликаних на військову службу в 1938 році й раніше й таких, що перебувають безперервно в Червоній Армії 7 і більше років; е) усіх жінок рядового та сержантського складу, крім жінок-спеціалісток, які виявили бажання залишитися в Червоній Армії на посадах військовослужбовців» [13]. Ця черга була демобілізована до кінця 1945 р. Наступні демобілізації тривали з 1946 по 1948 рр. і базувалися насамперед на віковій ознаці. Під них потрапляли й жінки, які з тих чи інших причин не були демобілізовані в 1945 р.

Демобілізаційні заходи висвітлювали з притаманним радянській пропаганді пафосом. Так, в одному з документів, що зберігаються нині в ЦДАВО України, зазначалося: «11 липня цього року (1945 – авт.) голова РНК УРСР і секретар ЦК КП(б)У тов. М.С. Хрущов прийняв групу дівчатбійців частин протиповітряної оборони, що захищали столицю Радянської Країни – м. Київ, які зараз демобілізуються з Червоної Армії. Дівчатобійці розповіли товаришеві М.С. Хрущову про бойові діла своїх підрозділів і частин на захисті столиці УРСР. Тов. М.С. Хрущов подякував славним воїнам протиповітряної оборони за героїчні подвиги в дні великої Вітчизняної війни й побажав усім дівчатам, які повертаються з Червоної армії, дальших успіхів у житті й мирній праці» [7, арк. 27]. Однак, як покажуть події наступних років, «вдячність» радянської влади ветеранкам здебільшого існувала тільки на папері, навіть

більше, практично відразу після війни вона зникла й звідти щонайменше на декілька десятиліть.

Відомості щодо загальної чисельності жінок у збройних силах Великої Британії відрізняються в різних джерелах і перебувають у межах 300–500 тис. Так, М. ван Кревельд і Д. Фрейзер зазначають, що контингент жінок у британській армії під час Другої світової війни становив 300 тис. [16, с. 93]. Однак ці дані суттєво занижені порівняно з показниками, наведеними в офіційних статистичних виданнях Великої Британії. Зокрема, відповідно до статистичного довідника «Боротьба з цифрами: статистичний дайджест Другої світової війни» («Fighting with figures: A Statistical digest of the Second World War»), станом на 1944 р. кількість жінок у трьох службах досягла піку і становила 453 200 [20, с. 43]. Водночас, за даними Дж. Кренга, загалом упродовж війни в трьох жіночих службах перебувало приблизно 487 тис. учасниць, із них 222 тис. – у ДТС, 185 тис. – у ЖДПС і 80 тис. – у ЖКВМС [15, с. 383, 391]. Загальні втрати в трьох жіночих службах за весь період війни становили 1486 осіб, із них 624 вбито, 98 пропали без вісти, 744 поранені, 20 військовополонені [20, с. 43].

Що ж стосується чисельності радянських жінок у лавах збройних сил, то нині в науковому обігу побутує низка різних статистичних даних. Дослідники наводять цифри від 800 тис. [2, с. 5; 8, с. 3; 11, с. 21] до декількох мільйонів. Р. Марквік та Е. Кардона оцінюють загальну кількість жінок у лавах Червоної армії в 1 млн осіб [22, с. 1]. Г. Кривошеєв виділяє із цієї кількості тих, що були призвані на посади військовослужбовиць до армії та на флот (490 235 осіб), і ще 500 тис., що перебували в збройних силах на цивільних посадах (санітарки, пралі, офіціантки, поварки, машиністки тощо) [3].

Цікаво, що в статті «Дівчата воюють у Червоній армії» («Girls are Fighting in the Red Armies»), розміщеній у газеті «John Bull» від 16 серпня 1941 р., наведено статистику щодо жіночої присутності в радянській армії, яка абсолютно відрізняється від даних радянських і сучасних дослідників. У ній зазначено, що вже станом на 1941 р. у Червоній армії на бойових посадах служило близько 750 тис. жінок [19, с. 9]. Проте, оскільки в статті наведено чимало інших сумнівних фактів, які не знайшли підтвердження, є всі підстави вважати цю цифру недостовірною, хоча, можливо, у майбутньому дослідники зможуть довести протилежне.

Окрема статистика щодо втрат жінок, що служили в Червоній армії, не велася: загиблих і пора-

нених уносили до загальних списків. Тому встановити їхню кількість нині неможливо.

Той факт, що радянський уряд намагався приховати реальні цифри участі жінок у війні та акцентував увагу на окремих героїчних особистостях, які виглядали як виняток і не могли конкурувати з «чоловічою» перемогою, є додатковим доказом того, що проголошена гендерна рівність в СРСР була нічим іншим, як порожньою пропагандою.

Згідно зі статистикою, понад 150 тис. жінок були нагороджені військовими орденами та медалями; понад 200 жінок нагороджені орденами Слави другого та третього ступенів; четверо стали повноцінними кавалерами ордена Слави; 93 жінки стали Героями Радянського Союзу; 650 жінок було нагороджено урядами інших країн [5, с. 353; 6, с. 34–46].

Що стосується ставлення до ветеранок в обох країнах у повоєнні роки, то воно мало свої особливості. У радянській армії жінкам, за деякими поодинокими винятками, практично неможливо було побудувати військову кар'єру. Їх максимально витіснили із цієї структури, відновивши їй маскуліний статус. У Великій Британії жінок також, як уже зазначено вище, ще наприкінці війни почали витісняти з оперативних посад. Однак рішення британського уряду продовжити функціонування деяких жіночих організацій на постійній основі можна вважати свідченням визнання ефективності їхньої діяльності в Другій світовій війні. Продовжили свою діяльність усі три жіночі організації в збройних силах: Жіноча королівська військово-морська служба (приєднана до Королівського військово-морського флоту в 1993 р.), Допоміжна територіальна служба (у 1949 р. інтегрована до Жіночого королівського армійського корпусу, який у 1992 р. був розформований, а його члени приєдналися до різних родів військ британської армії) та Жіночі допоміжні військово-повітряні сили (з 1949 р. – Жіночі Королівські військово-повітряні сили; з 1994 р. їхні члени приєдналися до Королівських військово-повітряних сил) [23, с. 14]. Проте коло посад членок цих організацій уже не було таким широким, як у роки війни. І в ньому домінували ті, що передбачали виконання «жіночих» обов'язків, – клерки, поварки, стюардеси, письменниці тощо [24, с. 1; 25, с. 1; 26, с. 1].

Внесок британських жінок під час Другої світової війни став однією зі складників системи аргументації активістів «другої хвилі» фемінізму в 1960-х рр. у боротьбі за розширення їхніх прав

у соціумі. Для радянських ветеранок 1960-ті рр. також стали важливою віхою, адже лише тоді, за часів правління Л. Брежнєва, держава нарешті офіційно додала їх до публічного дискурсу з нагоди вшанування пам'яті героїв радянсько-німецької війни. «Земний наш уклін радянським жінкам, які виявили надзвичайну мужність в сувору воєнну годину, – говорив тодішній генеральний секретар ЦК КПРС Л. Брежнєв. – З такою силою, як у дні війни, ніколи не виявлялися велич духу й незламність волі наших радянських жінок, їх відданість, любов до Вітчизни, їхня безмежна наполегливість у праці та героїзм на фронті» [6, с. 46]. У 1965 р., до двадцятої річниці перемоги у війні, 8 березня було проголошено днем усіх радянських жінок і, зокрема, ветеранок війни. У 1974 р. було опубліковано перше всебічне дослідження участі радянських жінок у війні, написане В. Мурманцевою [9]. Однак до цього часу їм довелося пережити декілька складних десятиліть, які для багатьох ознаменувалися цькуванням та обвинуваченнями в розпусті під час служби в армії. Через це багато ветеранок приховували факт своєї служби та бойові нагороди. Серед них була й В. Чудаєва, сержантка, командирка зенітної гармати: «Кому мені було говорити, що я поранена, контужена. Спробуй скажи, а хто тебе потім на роботу прийме, хто заміж візьме? Ми мовчали, як риби. Нікому не зізнавалися, що воювали на фронті. Так один із одним зв'язок тримали, листувалися. Це потім вшановувати нас почали, через тридцять років... Запрошувати на зустрічі... А спершу ми таїлися, навіть нагороди не носили. Чоловіки носили, а жінки ні. Чоловіки – переможці, герої, женихи, у них була війна, а на нас дивилися зовсім по-іншому. Зовсім по-іншому... У нас, скажу я вам, забрали перемогу. Тихенько виміняли її на звичайне жіноче щастя. Перемогу з нами не розділили. І було прикро...» [1, с. 156].

В офіційному дискурсі влади воячки також поступово зникають. Часто дослідники точкою відліку цього явища називають промову голови президії Верховної Ради М. Калініна, який у липні 1945 р. рекомендував демобілізованим жінками не хвалитися своїми бойовими заслугами [10, с. 244], хоча тенденція до замовчування бойового досвіду радянських жінок почала проявлятися ще до завершення війни [17, с. 123].

Дуже подібним є ставлення урядів обох країн до створення окремих меморіалів для увіковічення пам'яті про внесок жінок під час Другої світової війни. Лише у 2005 р., до шістдесятиріччя завершення Другої світової війни, королева Єлизавета II

відкрила Національний меморіал, присвячений жінкам. Бронзовий монумент авторства Дж. Міллса репрезентує мундири та робочий одяг, що носили жінки під час Другої світової війни. Меморіал розташований в Уайтхоллі, у центрі Лондона [27]. Цій події передували довгі роки кампаній активістів. Однак не всі ветеранки залишилися ним задоволені. Так, на їхню думку, коли порівняти цей меморіал і монумент, присвячений чоловікам-солдатам, які загинули у війнах, починаючи з 1914 р., то суттєво впадає в око гендерний розподіл обов'язків, що їх виконували чоловіки та жінки під час війни, і складається враження, нібито останні не були задіяні в бойових завданнях. Особливо образливо це для ветеранок ППО [17, с. 123]. Однак якщо у Великій Британії все ж таки через 60 років після її завершення спромоглися побудувати окремий меморіал, то в роки існування Радянського Союзу подібних монументів, які б возвеличували важливість роботи жінок на фронті й у тилу під час війни, установлено не було. Не практикували цього й країни пострадянського простору. Серед прикладів радянського монументального мистецтва, присвяченого жінкам, які захищали свою батьківщину, є скульптури Мати Грузія в Тбілісі (Грузія), спроектована Е. Амашукелі та відкрита в 1958 р., а також Батьківщина-мати в Києві (Україна) авторства В. Бородая, відкрита в 1981 р. Перша зображує жінку, яка в одній руці тримає чашу з вином для друзів, а в другій – меч для ворогів. Друга являє собою жінку з мечем і щитом. Однак ці скульптури не мають нічого спільного з ветеранками Другої світової війни, за винятком статі, адже символізують не їх, а образ батьківщини, яка закликає своїх дочок і синів стати на її захист у разі необхідності. Подібні монументи були встановлені й в інших містах СРСР, наприклад, у Єревані (Вірменія), Самарі та Волгограді (Росія). Загалом же влада Радянського Союзу здебільшого зосереджувалася на окремих героїчних прикладах жіночої служби й найбільше прославляла їх, уникаючи акцентування уваги на безпрецедентному масштабі участі жінок у Другій світовій війні.

Висновки. Отже, в обох країнах жінки підлягали демобілізації одними з перших, сама ж процедура відбувалася не завжди в найбільш ефективний спосіб. Витіснення жінок із посад, які передбачали високий ступінь мілітаризації, почалося ще до офіційного завершення війни. Жінкам було практично нереально побудувати військову кар'єру в повоєнні роки, а їхні ролі в армії в цей період здебільшого обмежувалися обов'язками персоналу з обслуговування. Для обох країн була

характерна недостатня увага до увіковічення пам'яті та внеску жінок під час Другої світової війни. Наприкінці ХХ ст. ні СРСР, ні Велика Британія не спромоглися створити окремий монумент, присвячений жінкам на службі у 1939–1945 рр.

У Великій Британії справа зрушила з мертвої точки лише у 2005 р., хоча до спорудженого монументу й досі є багато питань з боку самих ветеранок. Що стосується пострадянських країн, то в них подібні монументи відсутні донині.

Список літератури:

1. Алексієвич С. У війни не жіноче обличчя. Харків : Віват, 2016. 399 с.
2. Ваньшина В.И. Ратный подвиг советских женщин в годы Великой Отечественной войны. Минск, 1989. 119 с.
3. Глава V. Великая Отечественная война. *Россия и СССР в войнах XX века: потери вооружённых сил* / под ред. Г.Ф. Кривошеева. Москва : ОЛМА-ПРЕСС, 2001. URL: <https://bit.ly/3rEPoJf> (дата обращения: 24.07.2021).
4. О демобилизации старших возрастов личного состава действующей армии : Закон СССР от 23 июня 1945 года. *Приказы народного комиссара обороны СССР. 1943–1945 гг.* Москва : Терра, 1997. Т. 13(2–3). С. 378–379.
5. Иванова Ю. Женщины в Войнах Отечества. *Военно-историческая антропология* : ежегодник. 2002. С. 346–56.
6. Коваль М.В. Подвиг Жінок Радянської України у Великій Вітчизняній Війні (1941–1945 рр.). *Український історичний журнал*. 1975. № 12. С. 34–46.
7. Матеріали по питаннях демобілізації з Червоної Армії колишніх працівників партійних і радянських організацій, а також працівників культури, науки і мистецтва та про демобілізацію особистого складу старших віків діючої армії та ін. *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 2. Оп. 7. Спр. 1745. Арк. 27.
8. Мурманцева В.С. Советские женщины в Великой Отечественной войне. *Защита Отечества*. 1987. № 5. С. 1–64.
9. Никонова О. Женщины, война и «фигуры умолчания». *Неприкосновенный запас*. 2005. № 2. URL: <https://bit.ly/3j3qD5U> (дата обращения: 28.07.2021).
10. Орлова Т.В. Жінка в історії України: історіографія ХХ – початку ХХІ ст. : дис. ... докт. істор. наук : 07.00.06 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2010. 490 с.
11. Полторац С.Н. Женщины на фронтах Великой Отечественной войны. Санкт-Петербург, 2002. 33 с.
12. О демобилизации женщин из состава железнодорожных войск Наркомата путей сообщения : Постановление ГКО СССР от 30 августа 1945 г № 9955. *РГАСПИ* (Российский государственный архив социально-политической истории). Ф. 644. Оп. 2. Д. 535. Л. 188–189.
13. О демобилизации второй очереди личного состава Красной Армии : Указ Президиума Верховного Совета СССР от 25 сентября 1945 года. URL: <https://bit.ly/3dVEeza> (дата обращения: 24.07.2021)
14. AIR 54. Womens Auxiliary Air Force. *The National archives (United Kingdom)*. Item number: 4096716. Catalogue reference: AIR 54/135/05. P. 21–25.
15. Crang J.A. «Come into the Army, Maud»: Women, Military Conscription, and the Markham Inquiry. *Defence Studies*. 2008. Vol. 8. № 3. P. 381–395.
16. Creveld M., van. The Great Illusion: Women in the Military. *Millennium*. 2000. Vol. 29. № 2. P. 429–442.
17. Fieseler B., Hampf M., Schwarzkopf J. Gendering Combat: Military Women's Status in Britain, the United States, and the Soviet Union during the Second World War. *Women's Studies International Forum*. 2014. Vol. 47. P. 115–126.
18. Fraser D. And We Shall Shock Them. *British Army in the Second World War*. London : Sceptre, 1988. 429 p.
19. Girls are Fighting in the Red Armies. *John Bull. Saturday*. 1941. 16 August. P. 9.
20. Howlett P. Fighting with figures: A Statistical digest of the Second World War. London : HMSO, 1995. 298 p.
21. Jones G.A. A Private's Story of the ATS, Harrogate. URL: <https://bbc.in/3AnGzaX> (date of reference: 28.07.2021).
22. Markwick R., Cardona E. Soviet Women on the Frontline in the Second World War. New York : Palgrave Macmillan, 2012. 305 p.
23. Noakes L. Women in the British Army: War and the Gentle Sex, 1907–1948. London : Routledge, 2006. 209 p.
24. Royal Air Force and Women's Auxiliary Air Force. *The Scotsman*. 1945. November. Friday, 16. P. 1.
25. Royal Air Force and Women's Auxiliary Air Force. *The Scotsman*. 1945. December. Friday, 14. P. 1.

26. W.R.N.S. Need Recruits. *Aberdeen Press and Journal*. 1945. December. Tuesday, 18. P. 1.

27. Women's Courage in Second World War Commemorated. *Telegraph*. 2005. 9 July. URL: <https://bit.ly/2VjwmMl> (date of reference: 28.07.2021).

Zalietok N.V. BRITISH AND SOVIET WOMEN IN THE ARMED FORCES DURING WORLD WAR II: FROM DEMOBILIZATION TO COMMEMORATION

During World War II, both the USSR and Great Britain actively recruited women into their armed forces. The peculiarities of their demobilization and commemoration at the state level deserve a separate study, as it allows deepening our knowledge of the dominant gender and political regimes in these two countries during the mentioned period.

The paper analyses the peculiarities of demobilisation from the armed forces and commemoration of Soviet and British women who served during the Second World War, based on a broad source base presented by legislative framework, demobilization materials and periodicals. This article is part of a broader study of the service of British and Soviet women in the armed forces in 1939-1945, which aims to compare the policies of totalitarian and democratic regimes on this issue.

The author concludes that in both countries, women were among the first to be demobilized, but the procedure itself was not always organized in the most efficient way. The ousting of women from positions that provided for a high degree of militarization began even before the official end of the war. It was almost impossible for women to build a military career in the post-war years, and their roles in the military during this period were largely limited to the responsibilities of service personnel. Both countries were characterized by insufficient attention to perpetuating the memory and contribution of women during World War II. At the end of the twentieth century, neither the USSR nor Great Britain managed to create a separate monument dedicated to servicewomen of 1939-1945. In the Great Britain, things got development only in 2005, although the female veterans themselves still questioning this monument. As for the post-Soviet countries, they still do not have such monuments.

Key words: women, armed forces, Great Britain, Union of Soviet Socialist Republics (USSR), World War II, demobilisation.